
Fókuszban

ÚJ ARCOK AZ AKADÉMIÁN:
CSÉPE VALÉRIA

Az MTA 177. közgyűlése 2007. május 8-án, Pataki Ferenc, Hunyady György és Nyíri Kristóf ajánlásával, a II. osztály javaslatára levelező taggá választotta Csépe Valériát.

Vele készítette ez alkalomból Pléh Csaba az alábbi elektronikus interjút.

Kérdés: Hogyan alakultak a magyar pszichológiai kutatás súlypontjai az utóbbi évtizedben?

Kutatóként és több fontos szakmai testület vezetőjeként vagy tagjaként (például OTKA PSP Zsűri, majd OTKA Társadalomtudományi Kollégium), illetve pályázatok, disszertációk, védések, kéziratok gyakran, talán túl gyakran, felkért bírálójaként abban a sze-

rencsés helyzetben vagyok, hogy az átlagnál mélyebb tudásom van a trendek alakulásáról. Ha nagyon sarkítani szeretném a fő irányokat, akkor kettőt jelölnék meg. Azért csak kettőt, mert ez az a két csoport, amelyet más megközelítés és más munkastílus jellemez. Ezeknek a területeknek, nem kizárólag a szakterület sajátosságai miatt, eltérő a nemzetközi tudományos életbe történő beágyazódása is. Az elméletalkotó, modelleket tesztelő, illetve ha nem ilyen, elsősorban viselkedéses eljárásokat alkalmazó, kutatási területek sokféle módszert használnak. Sokféle új irány bontakozott ki az utóbbi évtizedben, némelyiknek azonban a hazai kutatásokban megjelenő súlya nagyobb, mint ami a nemzetközi területen megfigyelhető. Ezen a területen azok „élnek meg”, akik nagyobb kutatói

együttesekbe szerveződtek, elsajátították a modern elemzési módszereket, nemzetközi kapcsolatokkal rendelkeznek. Az a benyomásom, hogy a magányos kutatók korszaka lejárt, az elaprózott, papírt, számítógépet és egy-egy konferenciára való kiutazást bizto-

sító kicsi pályázatok kora megszűnőben van. A hazai kutatásirányítás érzékelhetően igyekszik a nemzetközi gyakorlatot követni, várható tehát, hogy alapkutatási támogatás a jövőben csak valódi, jól dokumentált eredményekkel lesz majd lehetséges. Ebben a csoportban a szervezet-, szociál-, klinikai- és minden más, az ember környezeti alkalmazkodásával foglalkozó pszichológiai kutatás témáinak egy része már ma is harmonizál azokkal a célkitűzésekkel, amelyek az EU kutatási prioritásaiban megfogalmazódnak; az életminőséggel, a pszichés jólléttel, a társadalmi változásokkal, az öregedéssel és az élethosszig tartó tanulással.

Már most látható, hogy a kiemelkedő kutatásoknak csak egy része köthető ehhez a területhez. Az elmúlt tíz év valódi nyertesei (ez mérhető az igazi, tehát „peer reviewed” publikációk számával, az elnyert és sikeresen befejezett pályázatokkal) a pszichológia experimentális területei, ezen belül is elsősorban az inter- és multidiszciplináris kutatók. Érdemesnek tartom hozzáfűzni, hogy a pályázati támogatással végzett kutatások (márpedig professzionális kutatások ma már csak úgy kedvtelésből nemigen végezhetőek) egy jelentős része ehhez a területhez tartozik. Ez utóbbi területet nem azért emelem ki csak, mert magam is ennek egyik területén, a kognitív idegtudományban dolgozom, hanem azért is, mert azt tapasztalom, hogy ezen a területen jelentek meg azok a fiatal kutatók is nagyobb számban, bár nem képviselnek tömeget, akik magas színvonalú kutatómunkát végeznek. Színvonalas hazai tudományos iskolák neveltjei, legkésőbb harmincéves koruk táján képesek egy pályázatot menedzselni, gondolkodásuk és a végrehajtott kutatás is szervezett és magas színvonalú. Mindannyian megállják a helyüket bármelyik külföldi laboratóriumban, és már PhD-hallgató koruktól kezdve nemzetközi pályázatok résztvevői. Az általuk művelt területek közé tartozik a kognitív pszichológia, kognitív idegtudomány, fejlődépszichológia, neuropszichológia, pszichofizika. Ez azért is látszik egy jó súlypontnak, mert a kurrens kutatások egy része ma mindenütt a világon ezen a területen folyik, a pszichológiának pedig rendkívüli lehetősége van arra, hogy más szakmákkal együttműködve valóban új tudományos felfedezések részese legyen. Ehhez azonban a hazai pszichológiai kutatások művelőinek paradigmaváltáson kell átmenniük. Ki kell lépniük a nemzetközi porondra, de az európaiakra mindenképpen. El kell fogadniuk, hogy kutatásaik eredményeit független szakértők (egy ekkora ország esetében előnyösen külföldiek) bírálják, a kutatási stratégiákat pedig azok alakítják, akik erre a forrást közpénzekből biztosítják. Meg kellene szoknunk, hogy lehet vitázni, keményen és korrekten bírálni.

Kérdés: A magyar biológiai lélektan hagyománya hogyan áll ma a világban?

A hagyománynak számos területen követhetjük a túlélését, jöllehet a „biológiai pszichológia” kifejezés véleményem szerint rég kiment a divatból. Helyébe léptek újak, amelyek részben szükségszerűek voltak, és persze olyanok is, amelyek a szakterület öndefiniálási törekvéseiből következtek. A biológiai lélektan területén a pszichológiára a tradíciók szerint legerősebb hatása az összehasonlító élettannak és idegtudománynak volt. Számos, nem pszichológiai tudományos műhely a kognitív funkciók (akkor nem így nevezték) elemi folyamatainak tanulmányozásával már az úttörő korszakban a nemzetközi élbolyban volt. Gondoljunk csak Grastyán Endrének és munkatársainak a több mint 45 évvel ezelőtt, 1961-ben a *Science* című folyóiratban megjelent cikkére!

A hazai kutatásokban sok minden más mellett hagyományosan nagy területet jelentett az elemi tanulási, észlelési és emlékezeti folyamatoknak a legkülönbözőbb biológiai markerekkel történő tanulmányozása. A fiziológiai műhelyekben született eredményekre a pszichológia mindig is támaszkodott, megjelentek azonban azok a ma interdiszciplinárisnak nevezett műhelyek is, amelyekben pszichológusok is dolgoztak, vagy amelyeket pszichológus vezetett. Ilyen volt Grastyánon kívül Marton Magda, Karmos György, valamint Ádám György műhelye. Ma mindkét irány nemcsak hogy tovább él, hanem témái a kurrens kutatások közé is tartoznak. A vizsgált pszichológiai jelenségek biológiai megközelítése ma is jelentős helyet foglal el, az állatkísérletes modellek pedig minden korábbinál nagyobb szerepet kapnak, és segítik a humán adatok értelmezését a genetika, a neurokémia és az elektrofiziológia területén.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a biológiai pszichológia utódterületei ma a kurrens kutatási területekhez tartoznak. Szemléletében él tovább az a talán kiüresedett kifejezés, amely az ember természetes környezetében megjelenő viselkedést magyarázva a biológiai, pszichológiai, továbbá a társas és társadalmi összetevőket veszi alapul. A bio-pszicho-szociális címke valójában azt a szemléletet jelöli, amely mára általánosan elfogadott.

Mint említettem, ma a mindig is előkelő rangú idegtudomány az, amelynek magyar hagyományai a leginkább tovább élnek, természetesen nem változatlan formában. Az idegtudomány új kapcsolatai a pszichológia egyre differenciálódóbb területeivel új elnevezések sokaságához vezetett. Bár ettől nem változik meg igazán semmi, az új elnevezéssel igyekeznek a kutatók mindenekelőtt azt definiálni, hogy milyen szemléletet képviselnek, milyen szintű folyamatokkal foglalkoznak, milyen diszciplínák tudására támaszkodnak. Példaként vegyük az idegtudományt.

A múlt század végén (bármily furcsa, az 1990-es évek második feléről van szó) a hagyományos felosztások kiegészítéseként megjelent a kognitív idegtudomány kifejezés, jelezve ezzel, hogy fő kutatási területe a megismerő funkciók törvényszerűségeinek az idegtudomány módszereivel történő feltárása. Mi pszichológusok azonban eléggé csodálkoztunk a kifejezésen, hiszen miként lehet a kognitív funkciókkal foglalkozni a pszichológia nélkül, márpedig erre az új név nem utal. Valóban, hiányzik a pszichológia szó, csakhogy azért, mert a „neuro” már foglalt a neuropszichológiában.

Megjelent az affektív idegtudomány kifejezés is, a névben jelezvén, hogy az érzelmek feldolgozásának, szabályozásának a modern idegtudomány eszközeivel történő tanulmányozása ugyancsak fontos kutatási terület. Sajnos ezt a felosztást sokan egyfajta dichotómiaként értelmezik és gyakran, nem is érzelmektől mentesen, bírálják azokat, akik a megismerő funkciók kutatására szakosodtak. Érdekes módon ennek a fordítottjával szinte soha nem lehet találkozni. De kanyarodjunk vissza a hagyományokhoz! Tény, hogy a régi biológiai pszichológia helyét ma, a már említett területek mellett, leginkább a kognitív idegtudomány uralja, hazai művelői is leginkább ennek a területnek vannak. Persze „papír-idegtudós”, talán a terület növekvő népszerűségének is köszönhetően, is egyre több van. Bár elfogadott, hogy valaki az idegtudományi publikációk metaszintű elemzése alapján alkot új modelleket, nem árt azonban az idegtudományhoz mélyebben is érteni, leginkább annak folyamatos művelésével. Ennek hiányában ugyanis sok tudományos téveszmét lehet a pszichológiában alkotni, időnként a társtudományok nem kis megrökönyödésére.

Tovább él az a hagyomány is, amelyben a biológiai annyit jelent, hogy az agyi működés ismert törvényszerűségeire alapozzák a viselkedéses vizsgálatok szigorú tervezését. Ezt látjuk a pszichofizikában, illetve a kísérleti és kognitív neuropszichológiában. Végül hadd jegyezzem meg, hogy a világban is az itt felsorolt kutatási területek a leg-erősebbek, és ebben szerencsére a magyar részvétel is elég erős. Érdeemes a *Science Direct*-ben rákeresni honfitársaink témáira, látni fogjuk, hogy a pszichológiának ezen a területén adott évben hány publikáció jelenik meg, illetve mily számottevő ezek impactja a nemzetközi szakmára.

Kérdés: Hogyan kellene a jövő pszichológusainak nevelésében szerepeljen a biológiai mozzanat?

Az úgynevezett „biológiai mozzanat” nagyon sokarcú, még akkor is, ha csak azokat emeljük ki közülük, amelyekre a leendő pszichológusoknak, választandó szakterületüktől függetlenül, szükségük lehet. A pszichológusoknak a társtudományok olyan ismereteit kellene megszerezniük, amelynek segítségével jobban megértik az ép és a megbomlott elme működését, a megismerő funkciókban megjelenő hibák fura csavarjait, a nyelvelsajátítás, a társas viselkedés, az érzelmi és értelmi fejlődés biológiai hátterét, a függés, a szeretet, a kötődés, és még sorolhatnám tovább, lehetséges biológiai alapjait. A cél az lenne, hogy ebben stabil szemléleti kapaszkodót kapjanak, azaz ismerjék „munkaeszközük”, az agy működését, tudják egyszerre elfogadóan és kételkedően is értékelni a megismerő és érzelmi funkciókkal foglalkozó idegtudományi adatokat. Az lenne a cél, hogy leendő pszichológusaink stabil tudással és a „hol keressem” tudásával viszonyuljanak ahhoz a komplex világhoz, amelyben az ember viselkedését a rugalmasan változó „biológiai” is meghatározza. Elengedhetetlennek tartom a pszichológus számára a fontos élettani alapjelenségek, valamint az agy működésével és zavaraiival foglalkozó tudományterületek ismereteinek elsajátítását. Az a személyes tapasztalatom, hogy az egyetemi oktatásban ma is inkább a lexikális tudás és nem a készségek rugalmas használatának kialakítása lebeg a szemünk előtt. Így aztán a „van ott valami az agyban is” típusú ismeretek szaporodnak, és megjelenik a dolgozatokban az, ahogy én kollégáim előtt nevezni szoktam, „biggyesztett agy”. Ez azt jelenti, hogy a citált adatoknak a témához semmi közük, vagy lenne, de téves, illetve simán csak üres verbalizmus.

Ehhez persze nekünk, akik leendő pszichológusokat is nevelünk, integrálnunk kellene mindazt, amit tudunk a pszichológiai jelenségek szempontjából releváns biológiai tényezőkről. Az elmúlt két évben folyamatosan szerkesztek, lektorálok és fejezeteket írok egy új háromkötetes BA-tankönyvhöz. Eközben rengeteg német és angol nyelvű pszichológia tankönyvet, szakkönyvet olvastam el, lapoztam át. Nem találtam egyetlen olyan rendszerező munkát se, amelyben ne szerepelt volna a „biológiai”. Egyik kedvencem Stephen M. Kosslynn és Robin S. Rosenberg *Psychology in Context* című alapozó tankönyve. Nincs azonban új a nap alatt, a pszichológia alapvetésének legfőbb alakja, William James (elég rendszeresen olvasgatom) is így tett a *Principles of Psychology* című könyvében. Azt mondhatnánk persze, hogy neki könnyű volt, mert sokkal kevesebb ismeret állt rendelkezésre annál, mint amit ma egy szigorló pszichológushallgatónak tudnia kell. Jó lenne mindenesetre, ha egyszer a csak magyarul olvasók számára is hozzáférhető lenne William James munkája. Sajnos az a tapasztalatom, hogy elég sokan csak hivatkozásból ismerik, de soha nem olvasták.

Az a meggyőződésem, hogy a modern pszichológia felemelkedésében nagyon nagy szerepe volt annak, hogy támaszkodott és támaszkodik a biológiai tudományok (és persze még sok más tudományterület) ismereteire, ezeket pedig a sajátosan pszichológiai gondolkodás szűrőjén átengedve beépíti elméleteibe, modelljeibe és praxisába.

Kérdés: Ön közismert szerteágazó szakmai kapcsolatairól az érintkező tudományokban. Mi a pszichológusok egzisztenciális jövője az orvosi és a pedagógiai hivatások világában?

Igaz, munkatársaimmal együtt sok szakterület kutatóival és gyakorló szakembereivel működünk együtt. Ez talán azért alakult így, mert olyan kérdések izgatnak, amelyekben a pszichológia nehezen igazodik el magára hagyatva. Az általam vezetett kutatócsoport eleinte elsősorban orvosokkal, biológusokkal (a módszer miatt) és nyelvészekkel (a kutatások témája miatt) kezdett el együtt dolgozni. Egyre bővült azonban a kör, hiszen a beszédészlelés, a nyelvfejlődés, az olvasás, a szerzett és fejlődési zavarok tanulmányozásában más vagy specializáltabb szakmák (neuropszichológia, neuro-lingvisztika, pszicholingvisztika, gyógypedagógia, logopédia) kutatói és gyakorló szakemberei mélyebb ismeretekkel rendelkeznek. Ma új módszereket fejlesztve és új, mindenekelőtt EU-projektekbe bekapcsolódva, genetikusokkal, genetikai statisztikusokkal, pedagógusokkal, fizikusokkal, matematikusokkal és informatikusokkal dolgozunk együtt. Nehéz... Időnként nem értjük egymást, folyamatosan új dolgokat kell megtanulnunk, és persze azonnal alkalmazzunk. Ennek ellenére a csoportban kutató pszichológusok identitása, speciálisan pszichológiai látásmódja nem tűnik, nem tűnhet el. A témavezetésemmel elsőként PhD-fokozatot szerző munkatársam 1994-ben, pszichológus hallgatóként kezdett el a laboratóriumban velem dolgozni. Ma sokat idézett kutató. Azóta sok hazai és külföldi doktorandusznak lehettem témavezetője. Voltak és vannak közöttük orvosok, másodikként pszichológiai diplomát is szerzett logopédusok, gyógypedagógusok, biológusok, nyelvészek. Az a többéves tapasztalatom, hogy ezen a területen pszichológusból lesz a legjobb kutató. Az első szakmai identitás nagyon mélyen gyökerezik, ez nem írható felül. Talán ez az oka, hogy a kutatónak alkalmas pszichológusból lesz általában a terület kiemelkedő képviselője. Feltéve... Feltéve, hogy még valami másban is nagyon jó. A kognitív idegtudomány persze nagyon speciális terület, kiált a „diplomagyűjtőgető”, a számítógépet már szinte „csecsemőként használó” pszichológusért. És így is, ma már nem lehet mindent tudni. Kell a teambe az orvos, a biológus, a fizikus, a nyelvész.

A pszichológus azonban pszichológus marad. Még a kutató is, hát még a gyakorló szakember. Olyasmihhez ért, amihez a többiek csak felületesen. Én nem félnék tehát attól, hogy a pszichológusokat elnyelik az orvosi és a pedagógiai hivatások. Bár utóbbinak, anélkül hogy bárkit is szándékosan bántani szeretnék, nem ártana némi korszerűsödés. A pedagógiai és neveléstudományi szaktárgyakhoz nem értek, de amit a pszichológiára hivatkozó irodalmakban látok, annak többsége mintha leragadt volna a nyolcvanas évek pszichológiai irodalmánál, és sajnos a maiak egy részét is erős torzítással emeli át.

A sokat emlegetett tanárképzési reform kiváló lehetőséget biztosíthat ennek megoldására. Ezért azt gondolom, hogy sokkal inkább a mára a diszciplínák sorában rangos-

nak számító pszichológiának lehet a pedagógiai hivatásokban missziója, így nem hiszem, hogy a pszichológiának tartania kellene a pedagógiától. Az a tapasztalatom, hogy sokkal inkább a pedagógiai hivatások várnak a pszichológiai segítségére. Nem szabad azt hinnünk, hogy az a jelenlegi hazai helyzet, amelyet az jellemez, hogy nincs pszichológus kamara, nincs pszichológus törvény, pszichológiai tesztekkel „hivatalosan” dolgoznak ilyen végzettséggel nem rendelkezők, számos munkahelyen a pszichológus más szakmájúak alárendeltje, ki van szolgáltatva a fenntartó szakszerűséget nem követő rendelkezéseinek, egyben azt is jelenti, hogy a pszichológusoknak nincs egzisztenciális jövője. Ne higgyük, hogy mindenütt az a helyzet, mint Magyarországon. Nézzük meg, hogy ők mit tettek!

Ugyanez vonatkozik a diszciplináris hierarchiában magasabbra sorolt orvostudományok esetére is. A jól képzett, korszerű módszerekkel, megbízhatóan dolgozó pszichológust mindenütt elfogadják. Számos olyan egészségügyi intézményt ismerek, ahol a pszichológus egyenrangú partner. Ennek persze az ellenkezőjével is találkozhatunk. A pszichológus lebecsülésre alapozott beolvasztásának lehet oka az anyagi szűkösség és a szemléletbeli elmaradás (a pszichoterápiát gyógytornász végzi) is, de sajnós lehet a pszichológus tudásának bizonytalansága és az aggasztó eszközhiány is. A korszerű, bemért diagnosztikai eljárásokkal dolgozó orvos ma már nehezen fogadja el, hogy egyes eljárásoknak nincs normaértéke, újra és újra előkerül a „mi mennyi?” kérdése. Mégis azt látjuk, hogy az ideg- és elmeorvos egyre inkább komolyan veszi a pszichológust, hiszen neki különleges tudása és csak nagyon nehezen megszerezhető speciális gondolkodásmódja, szemlélete van. A pszichológiai szakmáknak akkor van esélyük, ha a pszichológus tudása korszerű, tapasztalatai gazdagok, és tevékenységét a rá speciálisan vonatkozó törvények szabályozzák. A stabil identitású pszichológus mindig pszichológus marad, bármi is legyen a munkája.

NEW FACES AT THE HUNGARIAN ACADEMY: VALÉRIA CSÉPE

In May 2007 the general assembly of the Hungarian Academy of Sciences elected a psychologist Valéria Csépe. She is a psycho-physiologist working on developmental disorders. The interview discussed her views on the relationships between psychology and biology in present day research, in training, and in academic careers.